

**МУНИЦИПАЛДЫГ БЮДЖЕТТЕН ХАНДЫРЫЛГАЛЫГ НИИТИ
ООРЕДИЛГЕНИН АЛБАН ЧЕРИ
«ОВУР КОЖУУННУН ШАРЫЙ-ООЛ ВЛАДИМИР ЧАКТАР-
ООЛОВИЧ АТТЫГ ЧАА-СУУР МУНИЦИПАЛДЫГ НИИТИ БИЛИГ
ОРТУМАК ШКОЛАЗЫ»**

«ЧОПШЭЭРЭЭН»

«Овур кожууннун Шарый-оол В.Ч. аттыг
Чаа-Суур муниципалдыг нити билиг ортумак
школазынын» директорнун ооредилге талазы-
биле орадакчызы:

Донгак Ч.Д. /Донгак Ч.Д./

«30» август 2023 ч.

«БАДЫЛААН»

«Овур кожууннун Шарый-оол В.Ч. аттыг
Чаа-Суур муниципалдыг нити билиг ортумак
школазынын» директору:

Комбуй-оол А.В. /Комбуй-оол А.В./

«31» август 2023 ч.

**2023-2024 ооредилге чылында
2-ги класстын «Литературлуг номчулга» эртеминге
ажылчын програмазы**

Тургузукчузу: Монгуш Чаяна
Ивановна – эге класс башкызы

Чаа-Суур, 2023

Тайылбыр бижик.

2-ги класстын торээн чугаа эртеминге тургускан календарлыг план Тыва Республиканын ниити болгаш профессионал ооредилге яамызынын чанында ооредилге-методиктиг човулелдин бадылааны-биле, Л.С.Кара-оолдун 2-4 класстарга тургусканы эге школанын номчулга программазынга (Кызыл-2011 чыл) даянып тургустунган.

2023-2024 өөрөдилге чылында ажылчын программаны дараазында нормативтиг эрге-хоойлу саавыырларынга даянып кылган:

Федералдыг:

- Федералдыг Хоойлу № 273, 29.12.2013 ч. «Россия Федерациязының Өөрөдилге Хоойлузунун дугайында»;

- Федералдыг Күрүнениң Өөрөдилге Стандарттары. Россия Федерациязының 17.12.2010 чылда № 1897 дугаар дужаалы (кол ниити өөрөдилгениң ФКӨС);

- Кол ниити өөрөдилгениң Федералдыг Күрүнениң Өөрөдилге Стандарттары (Россия Федерациязының Өөрөдилге яамызының №286 дугаар 31.05.2021 чылда үнген дужаалы (Кол ниити өөрөдилгениң ФКӨС дугайында);

Регионалдыг:

- Тыва Республиканың Хоойлузу, 2014 чылдың июнь 21-де № 2556 УХ-І «Тыва Республиканың Өөрөдилгези»;

- Тыва Республиканың Өөрөдилге яамызының 2022 чылдың март 4-те № 169-д дугаар дужаалы «Тыва Республиканың өөрөдилгезинге ФКӨС чаа хевирин киирериниң дугайында»;

- Тыва Республиканың Өөрөдилге яамызының 2023 чылдың август 28-те № 7985 дугаар дужаалы «2022-2023 чылда Тыва Республиканың өөрөдилге албан черлеринге чижек календарылыг графикти киирериниң дугайында».

Школа талазындан:

- Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөрөдилге албан чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» Уставы;

- Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөрөдилге чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» 2023 чылдың август 26-да дужаалы-биле 2023-2024 өөрөдилге чылында Өөрөдилге планы;

- 2023 чылдың август 31-де № 168 дугаарлыг дужаал-биле «2023-2024 өөрөдилге чылында Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөрөдилге албан чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» календарь-өөрөдилге графиктин тургузарының дугайында».

Эге школага «Литературлуг номчулга» деп эртемни өөрөдиринин кол **сорулгазы** – төрөөн дылынга медреселдиг, шын база аянныг номчуп билир кылдыр чаңчыктырарда, тыва дылында бижиттинген өөрөдилге, эртем-популярлыг база чечен чогаал сөзүглелдеринин утказын шингээдип, угаап бодаар чаңчылдарын оттуруп сайзыратпышаан, бот номчулга дуржулгазынга даянып, номчукчу бүрүн эргезин хевирлээр.

Ук сорулганы боттандыраы-биле дараазында **айтырыгларны** шиитпирлээр:

- төрөөн дылынга чугаа ажил-чорудулгазының бүгү хевирлерин (дыңнаары, номчууру, чугаалаары, бижири) сайзыратпышаан, өске кижилер-биле харылзаа тудуп билир кылдыр чаңчыктырар;
- тыва чечен сөстү эстетиктиг шингээдип алырынга белеткеп, төрөөн дылынга номчуттунар сонуургалын оттуруп сайзырадыр;
- тыва чечен чогаалдың сөзүглелдери-биле ажылдап билир кылдыр чепсеглээр сорулгалыг эге практиктиг билиглерни бээр;
- чаңгыс ол-ла темага бижиттинген тыва болгаш өске чоннарның чогаалдарын деңнеп, дөмей болгаш ылгалдыг чүүлдерин тодарадып билир кылдыр чаңчыктырар;
- уругларның номчаан чогаалдарынга даянып, оларның мөзү-бүдүжүн хевирлеп тура, *эки – багай, буянныг – бак* деп чүүлдер дугайында билиглерин сайзырадыр, төрөөн чону база өске аймак кижилер чурттап турар чурту дээш чоргааралын оттуруп, тыва болгаш Россияның чоннарының культура база чечен чогаалын хүндүлөп билир кылдыр кижизитпишаан, өөреникчинин мөзү-эстетиктиг дуржулгазын байыдар.

2-ги класска «Литературлуг номчулга» деп эртемни өөренири-биле неделяда 2 шакты берип турар, ниити-биле – 68 шак.

Личностуг (бот-тускайлан), метапредметтиг, эртемге хамаарыштыр шингээттинер туннелдер.

Личностуг (бот-тускайлан онзагайлыг) Оореникчилерге хевирлеттинген турар билиглер:

- Төрөөн дылывыс харылзажырынын база мээ-медереливистин шынарын коргузеринин кол чепсээ;
- Төрөөн дыл национал культуравыстын кол болуушкуну;

- Сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдын бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чоптуг ажыглап билири.;
- Торээн дылын улаштыр оорениринге сонуургалын оттулары;
- Аас болгаш бижимел чугаага дылдын уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.
- Бойдусту, ниитилел амыдыралын хайгаараарынга ундезилээш, материалистиг узел-бодал-биле чепсеглээри.

Оореникчилерге хевирлеттинип болурунун билиглери:

- Торээн дылын сайзырадырынга. ону кадагалап арттыраарынга оореникчинин бот киржилгеzi;

Метапредметтиг.

Регулятивтиг (углаар-бааштаар)

Оореникчилернин чогуур деннелге билип алыр ужурлуг чуулдери:

- Ооренип турар эртемнин тема, болук аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;
- Башкынын удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны кууседип ооренири;
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы кылып билири.
- Салдынган сорулгага дууштур кылыр ужурлуг ажылды планнап, хайгаарап, оон туннелинге чедеринин болдунар аргаларын тодарадып билирин ооредир.
- Сорулганы шын салып, ону чедип аларынын аргаларын дилеп , тып билирин ооредир.
- Ооренген чуулдерин сайгарып, болуктеп, деннеп, туннеп билиринге, оларнын иштинден кол болгаш чаа чугула чуулдерни тып, тайылбырлаарынга оореникчилерни чанчыктырар.

Оореникчилернин ооренип ап болур аргалары:

- Ооренген темазынга алган билиглерин туннеп болгаш унелеп билирин боттандыраары;
- аас болгаш бижимел чугааны дылдын негелдери-биле чогуур уезинде практика кырынга оскертип болгаш ажыглап билири

Билиин ханыладырынга туннелдер (познавательные)

Оореникчилернин ооренип алыр ужурлуг билиглери:

- билиин ханыладырынга дууштур сорулганы салып билири;

- херек дыннадыгларны ангылаары; херек билиглерни дилеп-тывары;
- аас болгаш бижимел чугааны шын тургузуп билири;
- тургустунуп келген айтырыгларны тода, шын шиитпирлээр аргаларны дилеп-тывары;
- дыннаан, номчаан созуглелдеринден херек, кол чуулду тывары;
- берге айтырыгга шын харыыны дилеп-тывары.
- Чаа чувени билип алып чуткул-сонуургалын улам сайзырадыр
- Словарьда, библиотека каталогтарында бар чугула медээлерни кылып, ону дилеп, шыгжап чанчыгары. Компьютерге ажылдап ооренири.
- Эштежип ажылдаарынга ооренир. Бодун ангы-ангы рольдарга киириштирер (удуртур, кууседир)
- Херек материалдарны дилеп, тып билири. (янзы-буру номнар, словарь, интернет)

Оореникчилернин ооренип ап болур аргалары:

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;
- аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медреселдii-биле тургузуп билири;
- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып, дамчыдып билири;
- алган медээлерни сайгарып, критикалап билири;

Коммуникативтиг

Оореникчилернин ооренип алып билиглери:

- аас чугаага диалогту ажыглап билири;
- ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чангыс аай туннелге келиринге ооредири;
- бот туружун болгаш бодалын быжыглап чанчыгары; ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чангыс аай туннелге келиринге ооредири;
- коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Оореникчилернин ооренип ап болур аргалары:

- коммуникативтиг сорулгаларны дыннакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медээни, билигни чедирери;
- удур-дедир хыналда уезинде бот-боттарынга дузаны уезинде чедирип, билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

«Тыва литературлуг дыл» эртемнинн программанын тургузуу.

Номчулга программасы дорт кезектен тургустунган:

1. номчулганын тематиказы
2. класстан дашкаар номчулга
3. номчулга талазы-биле алган билиглери, чанчылдары болгаш мергежилдери
4. чогаалдарнын хевирлери(жанрлары) практиктиг таныжылга

Чамдык кол темалар класс бурузунун программасында бар. Ынчалза-даа олар анаа катаптап турар эвес уругларнын назы-хары улгадып, билиинин деннели бедээни-биле чергелештир чечен чогаалдарнын хемчээли, утказы болгаш дылдын уран-чечен аргалары чоорту нарыыдап, чаа чуулдер немежип бар чыдар.

Номчулгага болгаш чугаа сайзырадылгазынга оореникчилернин кол билиглери, мергежилдери болгаш чанчылдары.

2-ги классты доозуп тургаш, оореникчилер дараазында чуулдерни шингээди алган турар.

Номчулганын чанчылдары:

Бирги чартык чылда 2-3 слогтардан тургустунган нарын эвес состерни будуну-биле адап, 3-4 слогтарлыг элээн нарын хире состерни слогтарга чарбышаан, шын, медеделдиг номчуп билир; домакка состерни бот-боттарындан адырбайн, утка талазы-биле аразында тудуш холбаалыг кылдыр номчуур; номчулганын темпизи чоорту дургедеп, таныш эвес созуглелди номчуурунун дургени минутада 35-45 хире сос.

Ийиги чартык чылда утка талазы-биле билдингир состерни болгаш домактарны шын, аянныг, медеделдиг, илдик чокка, тода дынналдыр номчуп шыдаптар; созуглелде чугула утка илередир состу ун-биле (унну бедидип азы чавызадып тургаш) ылгап билир; таныш эвес созуглелди номчуурунун дургени 1 минутада 55-60 хире сос. Медээ, айтырыг, кыйгырыг демдектерин

барымдаалап, домактарнын аянын ун-биле дамчыдып билир. Аянын номчуурунга белеткенир талазы-биле бот-онаалганы башкыдан алгаш, улуг эвес созуглелди иштинде номчуп билир.

Созуглел-биле ажыл. Номчаан чуулунге хамаарыштыр айтырыгларга харыы берип, утказын чугаалап, кол бодалды илередип билир. Чогаалдыё киржикчилеринин кылып турар чуулдерин унелеп, чылдагаанын тайылбырлап шыдаптар. Созуглелди боттарынын состери-биле катаптап чугаалаары. Номда бердинген айтырыглар болгаш онаалгаларны номчаан чуулунге хамаарыштыр ажыглап билири: номчаан созуглелдин адын номнуё допчузундан тып шыдаары. Башкынын дузазы-биле кезектерге чарып каан созуглелдерге аттар тывар. Абзацтарны барымдаалап тургаш созуглелдин утказын шын тургузарынга баштайгы чаёчылдарны алыр. Шулуку аянын номчуп, доктаадып, тоолдарны ыдып билир.

2-ги класстын оореникчилеринин билиинин предметтиг хевирлеттинген турары:

-Ыткыр, сымыранып, иштинде созуглелди бодунун билип алыр шаа-биле дурген номчууру.

-Созуглелдин хевирлерин литературлуг негелделерге дууштур (шын адалга, бижик демдектерин, логиктиг ударениени сагып) номчууру.

-Созуглелдин адынга болгаш бердинген чуруктарынга даянып, оон утказын баш удур даап бодаары.

-Номчаан чуулунун кол состеринге даянып , утказын бодунуё созубиле дамчыдып билири.

-Болуушкуннарнын болуп турар аайы-биле дес-дараалашкаан сагып чугаалаары.

-Созуглелди кезектерге утказынын аайы-биле чарып, башкынын дузазы-биле бодуун болгаш нарын план тургузуп, кезек бурузунге база будун созуглелге хамаарышкан айтырыгларны тургузуп билири.

- Номчаан чуулун долузу-биле, кысказы-биле, шилилгелиг, диалогтарны медээ домактары-биле солуп, чувелернин овур-хевирин деннеп, чугаалап билири.

-Номчуур номунун титулдуг арынын, аннотациязын, эге база туннел созунге даяныры.

-Хереглээн номун алфавиттиг каталогтан тып, библиотекада бар номнарны ажыглап ооренири.

-Справочниктер, энциклопедиялар, уругларга хамаарышкан журналдарны ажыглап билири база кыска аннотацияларны сүмелзээн номнарга тургузары.

- Номчаан материалында кол маадырларныё мозу-шынарларын кижинин алдынар ужурлуг дурумнери-биле деннээри.

2-ги класстын оореникчилеринин предметтиг хевирлеттинген турар үжүрлүг билиглери:

-Номчаан чуулунге хамаарыштыр бодунун бодалдарын илередип билири, ону аас болгаш бижимел-биле дамчыдып билири.

-Созуглелдин эстетиктиг болгаш мозу-шынарга хамаарыштыр унелиг талаларын бодунун билип турар аайы-биле илередип билири.

Планнынган туннел:

- ангы-ангы созуглелдерни ыткыр дынзыг аянынг номчулга, иштинде номчулга болгаш дыёнап турар уеде уткаларын шын медреселдиг билип алыры; оларнын онзагай шынарларын (уран-чечен, эртем-популярлыг, тайылбырнын), созуглелдернин кол уткаларын болгаш кол маадырларын; утка аайы-биле айтырыгларга харыылап билири; болуушкуннарнын чурумун тодарадып билири; номчаан азы дыёнаан ооредиглиг, эртем- популярлыг болгаш уран-чечен созуглелдерге айтырыгларны салып билири.

Бердинген туннелдернин чедип алырынын билии:

- созуглелдернин ангы-ангы хевирлериниё шынарларын тодарадыры; - номчаан азы дыёнаан созуглелинин кол утказын, кол маадырларын, созуглелдин утказынга хамаарышкан айтырыгларга харыылап тургаш, болуушкуннарныё чурумун тодарадып билири;

- созуглелдин утказынга хамаарышкан айтырыгларны салып билири.

Тематиктиг планнаашкыны.

№	Раздели, Темалары	Шагы	Хуну
1	Экии, Литературлуг номчулга (2ш)		
	С. Маршак. Календарьнын бирги хуну С.Сарыг-оол. Ном	1	
2	К.Ондар. Ужук дою	1	
	Ооренип оорен (4ш)		
3	Ч. Кара-Куске. Арыг-силиг, чараш бижиир С.Сарыг-оол. Оореникчээ	1	
4	С. Маршак. Школачы билип алзын К-Э. кудагы. Ногаан, кок болгаш кызыл карандаштар	1	
5	С. Баруздин. Берге бодалга	1	
6	Проект «Эртем чокта – эртен база дун»	1	
	Чылдын уелери. Тодуг-догаа кузумейни (3ш)		
7	Б.Ховенмей. Куску хову Г.Скребицкийни-биле. Кус	1	
8	В..Бианки. Сыйтылыы Куске	1	
9	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг «Кус»	1	
	Улустун аас чогаалы. Тоолдар (10ш)		
10	Тыва улустун тоолу . Дилги биле Ала-Сааскан	1	
11	Тыва улустун тоолу. Инек-Сокпа	1	
12	Тыва улустун тоолу. Хунажык анай	1	
13	Тыва улустун тоолу. Чаан биле Куске	1	
14	Тыва улустун тоолу. Ийи куске	1	
15	С. Бурбу. Бора-Шиижек	1	
16	А. Шююн. Селбер Койгунак	1	
17	К. Чуковский. Ыылааш-Сээк	1	
18	Г.Скребицкийни-биле. Коданнын аян-чоруу	1	
19	Проект. «Тоолдар»	1	
	Тос чузун малымайны (5ш)		
20	С. Сарыг-оол. Бызаа С. Сарыг-оол. Бодаган	1	
21	С. Сарыг-оол. Кулун. С. Сарыг-оол. Халбынмай	1	
22	С. Сарыг-оол. Анай. К-Э. Кудагы. Анайжыгаш Ч. Кара-Куске. Анайларым	1	
23	Ю.Кюнзегеш. Узер хуна	1	
24	Проект. «Тос чузун малымайны»	1	
	Бистин бичии оннуктеривис (5ш)		
25	Ю.Кюнзегеш. Койгунак. А. Пушкин. Кушкаш	1	
26	О. Сувакпит. Шиижек оглу	1	
27	М. Пришвинни-биле. Чараа-чечен	1	
28	М. Пришвинни-биле. Дилгинин чеми.	1	
29	Проект. «Бистин бичии оннуктеривис»	1	
	Чылдын уелери. Аккыр харлыг кыжым (5ш)		
30	Е. Танова. Кышкы ыржыгаш К. Ондар. Харжыгаш	1	

31	Ч. Ондар. Чаа чылдын йорээли	1	
32	С. Михалков. Чаа чылда	1	
33	Класстан дашкаар номчулга	1	
34	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг «Кыжын»	1	
	Арыг-шевер – кадыкшылдын ундезини (3ш)		
35	Л. Чадамба. Арыг-шевер	1	
36	К. Чуковский. Чунар херек	1	
37	Н. Носов. Былчак хавактыг Федя	1	
	Улустун аас чогаалынын биче хевирлери (5ш)		
38	Тывызыктажырынын дуруму	1	
39	А. Шоюн. Тып корунерем, уруглар	1	
40	О. Сувакпит. Тывар сен бе? Л. Чадамба . Кым-дыр мен?	1	
41	Когудуглер. Уругларнын ырылары	1	
42	Проект. «Тывызыктар болгаш улегер домактарда саннар»	1	
	Тоогу болгаш тоолчургу чугаалар (2ш)		
43	Тоогу чугаа . мечи сылдыс	1	
44	Тоолчургу чугаа. Инек буурээ	1	
	Улус аразындан не караа чымчак (3ш)		
45	Л. Чадамба . Март сези	1	
46	А. Даржай . Ава	1	
47	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг. Мээн авам	1	
	Чылдын уелери. Хоглуг чазым. (4ш)		
48	С. Сарыг-оол. Чаагай час	1	
49	С. Пюрбю. Час келди. В. Бианкинии-биле. Ыяштарнын байырлалы	1	
50	В. Бианкинии-биле. Уш час	1	
51	Класстан дашкаар номчулга	1	
	Эштигде – хоглуг, эптигде – куштуг (3ш)		
52	И. Крылов. Куу, Рак болгаш шортан. Басня	1	
53	Л. Толстойнуу-биле. Адазы болгаш оолдары. Басня	1	
54	О. Сувакпит. Айбаангы . Басня	1	
	Ойнаксанчыг оюннарым (3ш)		
55	К.Ондар . Ойнап чору	1	
56	Матпаадыр	1	
57	Проект «Тыва оюннар»	1	
	Кижиге болуру чажындан (2ш)		
58	Е. Танованы-биле. Хоокуй хокпештер ужун мегелепкеним	1	
59	А. Гайдарны-биле. Тимур болгаш оон командазы	1	
	Оске чоннарнын аас чогаалы (2ш)		
60	Узбек улустун тоолу. Эн эки белек	1	
61	Татар улустун тоолу. Уш угбашкы	1	
	Чонум чаагай езу-чанчылдары (2ш)		
62	О. Саган-оолдуу-биле. Анчынын чугаазы	1	
63	Класстан дашкаар номчулга	1	
	Чылдын уелери. Чараш чайым (5ш)		
64	Э.Кечил-оол. Чечектерим.	1	

65	С. Сурун-оолдуу-биле. Диин оглу	1	
66	С. Сурун-оолдуу-биле. Элик	1	
67	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг . Чайын	1	
68	Проект. «Чайгы дыштанылга»	1	
	Ниити шагы:	68	

Здесь пронумеровано и прошнуровано

11 (одинадцать) страниц

«31» августа 2023 года

Директор школы: С /Комбуй-оол А.В./

